

Iwona Maciejewska

"Franciszka Urszula Radziwiłłowa - w poszukiwaniu własnego głosu : propozycje interpretacyjne, dokumentacyjne i edytorskie", Barbara Judkowiak, Poznań 2013 : [recenzja]

Prace Literaturoznawcze 2, 366-368

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Barbara Judkowiak, *Franciszka Urszula Radziwiłłowa – w poszukiwaniu własnego głosu. Propozycje interpretacyjne, dokumentacyjne i edytorskie*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2013, ss. 447.

Uwagi dotyczące najnowszej książki Barbary Judkowiak warto zacząć od znanego przysłowia, które dobrze ilustruje powód powstania recenzowanej tu publikacji – „cudze chwalicie, swego nie znacie”. Autorka, wywodząca się z poznańskiego środowiska naukowego, od lat stara się zmienić ten stan rzeczy, podejmując wielostronne i pogłębione badania nad twórczością księżnej Franciszki Urszuli Radziwiłłowej, żyjącej w czasach saskich dramatopisarki, poetki i inicjatorki teatralnych przedsięwzięć.

Jedna z pierwszych dam ówczesnej Rzeczypospolitej, żona wojewody wileńskiego i hetmana Wielkiego Księstwa Litewskiego, wywodząca się ze znamienitego rodu Wiśniowieckich, co prawda ma swoje miejsce w syntezach historycznoliterackich, jednakże jest ono raczej skromne. Przez lata widziano w niej przede wszystkim pierwszą polską dramatopisarkę i tłumaczkę sztuk Moliera. Jednak jej dorobek nie był zbyt wysoko oceniany, nawet przez Juliana Krzyżanowskiego, który jako pierwszy zdecydował się wydać w XX wieku cztery sztuki księżnej, charakteryzując syntetycznie jej dramaturgiczne dokonania. Kurtuazyjne uwagi o pionierskich działaniach Radziwiłłowej, które pojawiały się w różnych opracowaniach, nie mogły zastąpić rzetelnej analizy jej twórczości.

Od lat 80. tę sytuację powoli, acz konsekwentnie, zmieniają kolejne prace Barbary Judkowiak. Badaczka przy tym podkreśla, że to, co u nas przez długie lata było pomijane i traktowane zdawkowo, znalazło uznanie za granicą. O ile nie dziwi zainteresowanie Radziwiłłową ze strony naukowców z Białorusi, na której terenie znajduje się obecnie Nieśwież – siedziba Franciszki Urszuli i jej męża Michała Kazimierza Radziwiłła, o tyle pozytywnie zaskakuje inicjatywa edytorska zrodzona za oceanem. Jak podkreśla Judkowiak, to właśnie działania wydawców serii „The Other Voice”, ukazującej się najpierw w Chicago, a obecnie w Toronto, skłoniły badaczkę do opublikowania recenzowanej tu książki. Jest ona bowiem pokłosiem współpracy z tymi partnerami. Zanim się bowiem ukazała, autorka na zamówienie Alberta Rabiła juniora podjęła się wraz z angielskim tłumaczem Patrickiem Cornessem przygotowania antologii wierszy i dramatów księżnej. Z informacji zawartej w przypisie wynika, że ten anglojęzyczny zbiór jest przygotowywany do druku. Aby właściwie ocenić rangę inicjatywy wydawców „The Other Voice”, warto podkreślić, iż Radziwiłłowa jest pierwszą przedstawicielką literatury polskiej i jedną z pierwszych autorek z krajów środkowo- i wschodnioeuropejskich, której twórczość postanowiono zaprezentować we wspomnianej serii.

W tym kontekście oraz w obliczu wielorakich inicjatyw, także edytorskich, badaczy białoruskich krytycznie należy ocenić fakt, iż twórczość księżnej

nie doczekała się dotąd pełnego wydania w języku, w którym saska sawantka pisała. Próbą wypełnienia tej luki jest najnowsza publikacja Barbary Judkowiak, kolejna już poświęcona dorobkowi artystycznemu Radziwiłłowej.

Jak zapowiada tytuł, jest ona ważna co najmniej z kilku powodów. Przynosi syntetyczną charakterystykę sylwetki twórczej pani na Nieświeżu, uwzględniającą zarówno czynniki kształtujące jej artystyczną osobowość, jak i odrębność dorobku księżnej Radziwiłłowej, poszukującej w swym zróżnicowanym piśmarstwie szansy na wyrażenie własnego, „innego”, kobiecego głosu. W obszernym wstępie Judkowiak, podobnie zresztą jak i w wielu innych fragmentach wywodu, odwołuje się do własnych ustaleń z wcześniej publikowanych prac (wymienionych w *Nocie bibliograficznej*), dokonując tu jednak ich cennej syntezy i uzupełnienia. Te rozważania wprowadzają do dwóch części książki, noszących odpowiednio tytuły: *Poetka* i *Dramatopisarka*. W każdej z nich widoczne są wewnętrzne podziały, wynikające z przyjętej przez badaczkę koncepcji. Najpierw otrzymujemy propozycje interpretacyjne, następnie zaś edycję wybranych utworów. Część pierwsza skupia się na lirycznej twórczości księżnej, naznaczonej wyraźnym autobiografizmem, rozproszonej do dziś w odpisach i nielicznych ocalałych autografach. Czytelnik ma szansę odnaleźć tu między innymi przesiąknięte bardzo osobistymi wyznaniem wiersze Radziwiłłowej (te dotąd niedrukowane), która w literackiej twórczości szukała możliwości wyrażenia uczuć, na co dzień skrywanych w imię dbałości o zachowanie nieskalanego wizerunku matrony i pani na Nieświeżu. W interpretacji tych utworów pomagają trafne i pogłębione konstatacje Barbary Judkowiak.

Druga część jest poświęcona dramatycznemu dorobkowi księżnej. Judkowiak publikuje tu sztuki Radziwiłłowej, które dotąd były dostępne jedynie w pierwszej całościowej edycji z 1754 roku. Spośród zawartych w starym druku szesnastu dramatów cztery w 1961 roku wydał wraz z Karyną Wierzbicką Julian Krzyżanowski¹, tu pojawiają się cztery kolejne², dopełnione ineditami, nazwanymi przez badaczkę „okruciami z warsztatu teatralnego księżnej”. Tym samym współczesnemu czytelnikowi zostają udostępnione teksty Radziwiłłowej (dodajmy, z komentarzem filologicznym), które dotąd ginęły w mrokach niepamięci. Każdy z nich poprzedzony został interpretacyjnym wprowadzeniem, pozwalającym poznać źródła dramaturgicznych pomysłów księżnej i zrozumieć jej teatralne wybory. W tych uwagach Judkowiak nawiązuje do swych wcześniejszych odkryć, które tu szerzej omawia. Dotyczy to źródeł dwóch z zamieszczonych w tomie sztuk, zatytułowanych *Konsolacja po kłopotach* oraz *Z oczu się miłość rodzi*. Obie zostały oparte na popularnym w Europie romansie Madeleine de Scudéry, a dokładna lokalizacja fragmentów stanowiących inspirację dla trzech spośród szesnastu dramatów

¹ *Teatr Urszuli Radziwiłłowej*, oprac. i postowie K. Wierzbicka, studium *Talia i Melpomena w Nieświeżu* napisał J. Krzyżanowski, Warszawa 1961.

² *Miłość dowcipna, Sędzia bez rozsądku, Konsolacja po kłopotach, Z oczu się miłość rodzi*.

Radziwiłłowej to efekt poszukiwań badaczki, zasygnalizowany wcześniej między innymi w książce *Wzgardzony wielość. Kultura teatralna czasów saskich* (Poznań 2007).

Należy dodać, że charakterystyka dorobku dramaturgicznego Radziwiłłowej nie ogranicza się w omawianej książce do zamieszczonych w niej utworów. Judkowiak pochyła się także nad tłumaczeniami sztuk Moliera, dramatem *Cnota wypróbowana* (publikowanym w 1754 i 1961 roku jako *Złoto w ogniu*) opartym na noweli o cierpliwej Gryzeldzie, a także nad krótkimi formami dramatycznymi. Dzięki temu otrzymujemy bogaty i zróżnicowany obraz dorobku teatralnego księżnej, podkreślmy, teatralnego, bo jej sztuki były pisane z myślą o nieświejskiej amatorskiej scenie i tam też wystawiane. Uwagi badaczki pozwalają nam zrozumieć artystyczne pomysły Radziwiłłowej, które Krzyżanowski często krytykował, tłumacząc je „jaśniepańską swobodą”. Na właściwą ocenę tej twórczości pozwoliły Barbarze Judkowiak szersze badania dotyczące specyfiki teatru czasów saskich, których rezultaty zostały przedstawione we wspomnianej wyżej książce *Wzgardzony wielość*.

Ważnym dopełnieniem omawianej publikacji jest zamieszczony w niej aneks, w którym zaprezentowane zostały informacje dotyczące przekazów utworów poetyckich Radziwiłłowej. Przejrzysta tabela zawiera tytuły tekstów, objętość, ewentualną datację, incipity, dane o zachowanych rękopisach i edycjach drukowanych. Tabela obejmuje nie tylko wiersze po raz pierwszy opublikowane w recenzowanym tomie, lecz także całą twórczość poetycką księżnej. Pracę uzupełnia bibliografia i indeks.

Powyzsza charakterystyka dowodzi, że najnowsza książka Barbary Judkowiak jest ważnym krokiem na drodze poznania dorobku i osobowości twórczej jednej z pierwszych polskich pisarek. Pozwala pokazać, że tzw. literatura kobieca nie zaczyna się w naszym kraju w wieku XIX i przesunąć perspektywę oglądu wstecz, kiedy to pierwsze panie nieśmiało chwytały za pióro, wchodząc na teren zdominowany przez mężczyzn. Omawiana praca jest cenna nie tylko dla znawców literatury staropolskiej i oświeceniowej, lecz także może być wykorzystywana w dydaktyce uniwersyteckiej, gdyż przybliży utwory trudno dostępne i dotąd niepublikowane. Pewną słabością w tym kontekście wydaje się ograniczony zakres zamieszczonego w książce komentarza filologicznego, który zadowala specjalistów, ale może być niewystarczający dla innych czytelników, niezaznajomionych z polszczyzną I połowy XVIII wieku. Mimo to trzeba zdecydowanie podkreślić liczne walory recenzowanej książki, która pozwala w pewnym stopniu zweryfikować niekorzystną opinię o dorobku kulturalnym czasów saskich i poznać bliżej jedną z ówczesnych sawantek.

Iwona Maciejewska (UWM w Olsztynie)